

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ РОСІЯН ЗАКАРПАТТЯ В 40-80-х рр. ХХ ст.

Національна меншина росіян у Закарпатті сформувалась за роки радянської влади з емігрантів, які тут почали поселятись самостійно чи направлялись на роботу державними органами. Виняткова більшість російських білоемігрантів, які тут проживали впродовж 20–30-х рр. ХХ ст., залишили край в роки окупації Закарпаття угорськими фашистами, інші втекли з наближенням советської армії. У 1945–1946 рр. до росіян віднесла себе незначна частина тих інтелігентів-русофілів, які прагнули приєднати Закарпаття до СРСР у складі РФРСР. В умовах розвитку Радянського Союзу і в незалежній Україні ці русофіли та їх російськомовні нащадки стали одним із рушіїв провокацій політичного русинського сепаратизму.

Політика і практика “побудови соціалістичного суспільства” були двигуном, який стимулював постійний приплив росіян і російськомовних до Закарпаття. Цей процес прискорився з перетворенням Закарпатської України в Закарпатську область і виходом постанови ЦК ВКП(б) від 15.4.1945 р. про включення Комуністичної партії Закарпатської України до складу ВКП(б). Це стало приводом для обміну партквитків. Уже 1.01.1946 р. в закарпатській обласній організації КППС нараховувалось 454 члени і кандидати в члени КППС [3, 85–86], які прибули зі східних областей та демобілізовані з армії. Всі вони зайняли керівні управлінські посади, очолили заклади культури і освіти та великі господарські комплекси. Ця політика продовжувалась і в наступні десятиліття. Так, у 1985 р. росіяни серед населення Закарпаття склали лише 3,6%, а в складі обласної партійної організації вони вже склали аж 12,8%. З різних кінців СРСР в область направлялись росіяни і російськомовні, що не знали і не хотіли знати місцевих етнічних, історичних, культурних та інших традицій. Їм надавались різні соціальні, побутові, культурні та політичні пільги, зокрема, майже без жодних зволікань виділялось житло. Особливо швидко число росіян зросло в містах.

Так, у 1989 р. до м. Ужгорода прибуло із-за меж області аж 1780 чоловік [2, 267–278]. Всі вони звично претендували на керівні посади і житло. Саме це дало підстави В.Стецю в 1990 р. писати, що “ця категорія прибулих не береться за цапину в лісосіці, за чепіги в полі, сокирянку на виноградниках, а хвацько чіпляється за м’яке, тепле, і надійне крісло або місце, і опікуни для них знаходяться” [6].

Радянська влада повсюдно виражала недовіру до місцевого населення та його кадрів. Це стало одним із факторів заохочення переселення російського і зросійщеного етнічного елементу до Закарпаття. Мета цієї керіваної міграції - сформувати соціальну базу підтримки радянського режиму. Російськомовним переселенцям віддавалась особлива роль і місце в планах

прискореної експлуатації природних і трудових ресурсів краю. Водночас Закарпаттю відводилась особлива роль як військовому опорному пункту, з якого контролювалася вся Центральна Європа. Події 1956 р. в Угорщині і 1968 р. в Чехословаччині підтвердили роль Закарпаття як важливого радянського військово-політичного плацдарму.

Уже в 1946 р. до Закарпаття прибуло 12176 росіян і російськомовних, які вже тоді складали понад 1,5% населення краю. За соціальним складом понад 83% російськомовних припадало на керівні адміністративні і партійні кадри, працівників НКВД-КГБ, суду і прокуратури. Особливо помітної тенденція була в перше повоєнне десятиліття, коли за умов повсюдної недовіри до місцевих українців, партійними органами визначались відсотки заміни місцевих кадрів прибулими зі сходу, переважно росіянами [5, 150; 1, 67; 8, 159]. Водночас велась відбудова зруйнованого війною господарства, розпочалась колективізація та індустріалізація, що вимагали певного кадрового забезпечення. Воно велось переважно за рахунок переселенців з областей Російської Федерації.

Загалом міграція росіян і російськомовних до Закарпаття впродовж 1945–1991 рр. перебувала під постійним державним контролем. Незалежно від того чи потрапляли росіяни до Закарпаття за направленнями на роботу, чи переїздили до родичів (більш ранніх мігрантів, до дружин, братів і т.ін.), чи поселялись в краї за власним бажанням (таких стало багато після прийняття 1.09.1955 р. постанови ЦК КПРС про надання пільг у виборі місця проживання, виділенні житла і працевлаштування демобілізованих офіцерів), росіяни на всіх рівнях почувались комфортно. Вони швидко адаптувались до місцевих умов, бо для них була добре налагоджена культурно-інформаційна підтримка, система навчання дітей у російських школах, газети, радіо, кіно, телебачення і т.ін. Адаптації росіян сприяла їх емоційна підтримка, що велася шляхом ідеологічної пропаганди міфу про “особливу революційну роль росіян”, про “старшого брата”, який визволив і допомагав жителям Закарпаття тощо. Про психологічно емоційну комфортність росіян у Закарпатті свідчило й те, що за даними перепису населення 1989 р. для 49458 російськомовних працювало 14 школи, в тому числі 12 середніх (1 середня школа для 4121 росіян. Зауважимо, що тоді ж 1 середня школа припадала на 6384 українців [7, 5].

В 1979 р. 97,3%, а в 1989 р. 95,7% росіян визнавали рідною російську мову. Мовний бар'єр їм не заважав, бо вони вважали, що все місцеве населення добре розуміє російську мову. Вони не користувались українською та іншими мовами, бо не відчували в цьому жодної потреби. Росіяни перебували в таких соціально-психологічних умовах, в яких не лише не відчували потреби в знанні української мови, але й чекали на кожному кроці знання російської мови від усіх неросіян. Тотальне зросійщення супроводжувалось дискримінацією не лише в німців, угорців, румун, словаків, а й українців. У 1979 р. лише 2,9%, а в 1989 р. – 3,7% ро-

сії назвали рідною українську мову. Україномовні росіяни – це мешканці сільської місцевості та тих районних центрів, в яких, через їх малочисельність, не відкривались російські школи (Великий Березний, Перечин, Воливець, Міжгір'я). У сільській місцевості, опинившись в україномовному чи угромовному етнічному середовищі, росіяни освоювали ту чи іншу з мов, але не втрачали своєї національної самоідентифікації і національної свідомості. Вони не лише в містах, а і в селах зверхньо ставились до традицій, матеріальної і духовної культури та побуту українців, угорців, румун та ін. Такі стереотипи поведінки і налаштованість росіян і російськомовних всіляко підтримувались партійно-державним апаратом, а особливо їх ідеологічні служби.

Російсько-національна меншина – наймолодша в Закарпатті. Вона формувалась упродовж 1944–1990 рр. цілеспрямованою державною політикою і виконувала роль політичного та ідеологічного панування радянського режиму. Водночас вона відігравала важливу роль у процесі мовного зросійщення і асиміляції місцевого населення. Час 1944–1991 рр. складний для буття національних меншин Закарпаття. Практично всі вони, від угорців до циган включно, відчули на собі значний політичний, ідеологічний та національно-культурний тиск. Це стимулювало їх етнічну та культурно-побутову самоізоляцію, зумовило збереження етнічної самоідентифікації в рамках національних культурно-історичних традицій.

1. История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область. – К., 1982. – 844 с.

2. Макара М.П. Деякі питання сучасних міжнаціональних відносин на Закарпатті// Українські Карпати: етнос, історія, культура. – Ужгород, 1993. – С. 150–160.

3. Макара М.П. Початок змін етнополітичної структури населення Закарпаття (кадровий зріз)// Carpathica–Карпатика. – Випуск 3. – Ужгород, 1995. – 386 с.

4. Матеріали науково-практичної конференції “Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті”. Статистичні дані. Додатки. – Ужгород, 1977. – С. 213–235.

5. Нариси історії Закарпатської обласної партійної організації. – Ужгород, 1980.

6. Стець В. Гласність для лікування і хвороби// Закарпатська правда. – 1990. – 14 січня.

7. Тиводар М. Етнічні процеси і традиції міжетнічного спілкування в умовах советського Закарпаття //Газ. Карпатський голос. – 1996. – № 2.– 5 січня –7 лютого; № 3. – 8–21 лютого; № 4. – 22 лютого – 3 березня.

8. Химинець Ю. Тернистий шлях до України. – Ужгород, 1996. – 94 с.